

Петро Сухорольський

Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства

Розглянуто питання впливу інформаційно-комунікативних технологій на права людини. Проаналізовано ряд інформаційних прав людини, визначено основні загрози для них в умовах інформаційного суспільства.

The influence of information and communication technologies on human rights is examined in the article. The relevant human rights are analyzed, the main threats to them in the information society are determined.

Питання, пов'язані із формуванням інформаційного суспільства (ІС) та впливом інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на суспільні відносини, досліджуються вже не одне десятиліття і стали пріоритетними для різних галузей науки, у тому числі і правової. На сьогоднішній день можна стверджувати, що недостатня увага до проблем впливу ІКТ на правові явища і відносини є небезпечною та загрожує самим засадам правової системи. З огляду на це, правові дослідження цих питань повинні створити належне підґрунтя для реагування на сучасні виклики (наприклад, такі як зміна співвідношення публічного і приватного, нова роль і можливості держави, зростання впливовості недержавних суб'єктів, транскордонний характер Інтернету).

Згадані обставини суттєво впливають на реалізацію одного з основних принципів міжнародного права та національних правових систем – принципу поваги до прав людини. Міжнародні стандарти прав людини, закладені після Другої світової війни, також певним чином трансформуються під впливом чинників науково-технічного прогресу – з'являються нові загальновизнані права, нові виміри та наповнення вже існуючих прав, а разом з тим і загрози для їх реалізації. І окремі держави, і міжнародне співтовариство не завжди вчасно і адекватно реагують на ці виклики часу.

Отже, головними завданнями цієї статті є: охарактеризувати вплив чинників інформаційного суспільства на основоположні права людини, дослідити поняття, особливості та обсяг інформаційних прав людини, виявити основні загрози цим правам та можливі способи реагування на них у теперішній час.

Для дослідження цих проблем у статті використано роботи вітчизняних та закордонних науковців, присвячені теорії прав і свобод людини (І. Берлін, К. Васак, Б. Лукашева, С. Шевчук), правам людини в умовах інформаційного суспільства та проблемам інформаційного суспільства (І. Браун, В. Дрейк, Д. Дубов, Р. Йоргенсен, Д. Лайон, Л. Лессіг, К. Расерока). Також базою для дослідження слугують напрацювання українських теоретиків у сфері інформаційних прав людини (В. Брижко, Б. Кормич, А. Марущак, А. Пазюк, В. Сergygin, В. Цимбалюк, М. Швець та ін.).

Інформаційне суспільство

Для розуміння чинників, що впливають на права людини в ІС, у першу чергу необхідно зосередити увагу на самому понятті інформаційного суспільства. Концепції інформаційного суспільства виникають та розвиваються уже протягом тривалого часу та неодноразово піддавалися критиці і переоцінці. Вони суттєво вплинули на формування нормативно-правової бази у цій сфері. Однак сам термін «інформаційне суспільство» у правових актах часто використовується без урахування вимог всебічного вивчення цього явища та науково-філософського осмислення суспільного значення технологічного розвитку. Найбільш поширеним є підхід, який акцентує утопічні аспекти концепції інформаційного суспільства та зображає його як новий етап еволюції людства, «суспільство знань», певний майбутній ідеальний стан. Таким є, зокрема, «відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство», яке дає змогу «окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого

СУХОРОЛЬСЬКИЙ Петро Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка».

життя», у Женевській декларації принципів 2003 р. (п. 1). Подібними є і формулювання Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 р.

Поряд із цим правові акти з питань ІС мають і чітко виражене ідеологічне навантаження. На думку Д. Лайона ідеологія інформаційного суспільства розглядає його як цілком природне явище, ясний крок уперед, що відвертає увагу людей від існуючих суперечностей, приховує та замовчує недоліки і загрози [1, с. 366-368]. Привнесена у правову реальність ця ідеологія акцентує, передусім, питання науково-технічного прогресу, економічного розвитку, у крайньому разі – реалізацію свободи вираження поглядів та права на доступ до інформації, але не головну мету – забезпечення адекватного балансу між усіма загально визнаними правами і свободами людини. Крім того, у такому контексті говорять здебільшого про можливості ІКТ, а загрози, зокрема для людини, залишаються поза увагою.

Очевидно, що при дослідженні впливу ІКТ на права людини необхідно відокремити згадані утопічні та ідеологічні компоненти (які, наприклад, у вітчизняних дослідженнях виявляються у судженнях, що в Україні «інформаційне суспільство, на жаль, багато в чому залишається радше популярним гаслом із лексики європейських декларацій, ніж реальною практикою» [2, с. 4]), та розглядати ІС як реалію сьогодення – суспільство, у якому розвиток ІКТ суттєво впливає на усі сфери діяльності людей, зокрема політико-правову, соціально-економічну, культурну та на сам розвиток людської особистості. Такий підхід дозволить уникнути проблем, спричинених невідповідністю створених у минулі десятиліття концепцій реальності, та дасть змогу виявити не тільки позитивні, а й негативні впливи ІКТ на широке коло основних прав людини.

Слід також зазначити, що стосовно більшості проблем, які розглядаються у цій статті, немає загальноприйнятого консенсусу в жодній із держав світу чи на міжнародному рівні. Крім того, у різних державах та на різних континентах розгляд питань забезпечення прав людини в умовах інформаційного суспільства має свої особливості. У той час як у найбільш розвинених країнах акценти робляться на проблемах розвитку і підвищення загальної грамотності, у країнах на зразок України в епоху ІС загострюються існуючі суспільні протиріччя та проблеми державно-правової дійсності, що залишилися у спадок від радянського минулого. У свою чергу розвинуті країни Заходу – світові лідери у сфері ІКТ, найбільше стикаються із новими ідеологічними викликами, пов'язаними зокрема із впливом техніки на суспільство та звуженням простору особистої свободи.

Поняття інформаційних прав людини

За останні десятиліття в українській правовій науці набув значного поширення термін «інформаційні права людини». Різні дослідники відносять до них неоднаковий перелік прав. Одні у цьому випадку говорять лише про право отримувати, використовувати та розповсюджувати інформацію, інші додають також і право на інформаційну приватність та право на честь і гідність, які часто протистоять першому праву. Треті – відносять до інформаційних прав людини лише нові права, що вже сформувалися чи лише формуються в умовах інформаційного суспільства, такі як право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних, право на доступ до інтернету. Ще однією поширеною позицією є віднесення до інформаційних прав широкого кола прав людини, які є важливими в інформаційних відносинах. Для того, щоб дійти обґрунтованого висновку щодо цього питання, необхідно врахувати наступні обставини.

Ключові для інформаційних суспільних відносин права людини, такі як право на вільне вираження поглядів і ідей, свобода друку чи слова, не є чимось новим. Творці французької Декларації прав людини і громадянина чи американського Білля про права ще у 18 ст. вважали їх одними із найважливіших. Отже, ці права розвивалися і були закріплені задовго до появи інформаційних технологій чи інформаційного суспільства та входять у ядро загально визнаних громадянських і політичних прав і свобод. Термін ж «інформаційні права» чи галузь «інформаційне право» є порівняно новими, їхнє виникнення безпосередньо пов'язане із розвитком ІКТ та формуванням ІС. З іншої сторони «нові» інформаційні права – право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних виникли на основі (або взагалі є складовою частиною) вже давно існуючих прав і нерозривно із ними пов'язані.

Термін «інформаційні права людини» не набув поширення на міжнародному рівні. Самі інформаційні відносини виникають у всіх сферах життя і діяльності людини чи суспільства. Конкретні інформаційні відносини та інформаційні права можна практично завжди віднести до однієї із сфер життєдіяльності чи відповідної групи прав – особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних. Отже, виокремлення інформаційних прав здійснюється поза межами загальноприйнятої класифікації прав людини за сферами і зумовлене значною суспільною роллю ІКТ та особливостями інформаційного суспільства. В англійських джерелах за подібними критеріями виділяються цифрові права і свободи людини (digital rights and freedoms), під якими розуміють сукупність загально визнаних та інших прав людини у контексті поширення нових цифрових технологій, зокрема Інтернету [3; 4].

Зважаючи на викладене, під інформаційними правами людини у подальшому будемо розуміти певний перелік основних прав людини в різних сферах, на які значною мірою впливає розвиток ІКТ в інформаційному суспільстві. Враховуючи те, що такий перелік не може бути вичерпний та, як і сама система основопо-

ложних прав людини, під впливами зовнішніх факторів він постійно розвивається, спробуємо коротко охарактеризувати основні інформаційні права.

Вплив ІКТ на права людини

Як правило інформаційні права людини не є абсолютними (як, наприклад, права, що пов'язані із заборону торгтур чи рабства) і можуть бути обмежені. Про умови обмеження прав і свобод говориться у ст. 29 Загальної декларації прав людини, ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та інших статтях міжнародних документів з прав людини (у тому числі стосовно конкретних інформаційних прав). Такі обмеження допускаються задля захисту публічних інтересів, а також для забезпечення прав і свобод інших приватних осіб. Слід також згадати про існування принципу неподільності і взаємозалежності прав людини, який хоч і сформувався для закріплення єдності і неподільності з одного боку громадянських і політичних прав, а з іншого – соціальних, економічних і культурних [5, с. 50], але у теперішніх умовах тлумачиться у ширшому контексті. Жодне інформаційне право не можна розглядати ізольовано, а всі вони є тісно пов'язаними між собою, що служить додатковим аргументом для їх виділення як окремої групи прав людини. Завданням правового регулювання є встановлення справедливих балансів між цими правами, а також між інформаційними інтересами особи, які лежать в їх основі, та інтересами суспільства і держави.

Ідея про необхідність досягнення гармонії суспільних інтересів, яка б поєднала соціальну гармонію і прогрес із широкою сферою приватного життя лежить у самій основі концепції прав людини [6, с. 131]. Однак на думку І. Берліна історія заперечує давнє переконання, що усі позитивні цінності в кінцевому рахунку взаємно сумісні чи навіть впливають одна з одною, і демонструє, що «не все добре – сумісне, а ідеали людства і поготів» [6, с. 180]. Натомість він пропонує дотримуватися плюралістичної моделі цінностей, яка є базовою для формування переліку основних прав людини та умов їх обмежень. Користуючись таким підходом легко зрозуміти, що в основі кожного інформаційного права лежить певна кінцева ціль, яка претендує на абсолютність (честь і гідність, приватна свобода, прогрес, соціальний порядок і справедливість тощо), і намагання досягти однієї цілі негативно відображаються на інших [6, с. 181]. Баланси між цими цінностями та інтересами формуються під впливом зовнішніх факторів, змінюються із часом та закріплюються у праві.

Сучасна концепція прав людини формувалася протягом тисячоліть і невіддільна від самої людської цивілізації. В ідеї прав людини відбилася кристалізація історичного багатства гуманітарного мислення [7, с. 28]. Вона є результатом тривалого синтезу філософських ідей і релігійних вірувань та може суттєво змінитися лише разом із самим суспільством і людьми. Науково-технічний прогрес загалом і розвиток інформаційно-комунікативних технологій зокрема за короткий час спричиняє швидше не зміну самих базових прав, а умов, у яких вони реалізуються, що суттєво відображається на існуючих балансах прав і інтересів, створює реальні загрози для багатьох із них і вимагає швидкої, зваженої та адекватної реакції правової системи.

Загальноприйнятим є поділ прав людини на позитивні і негативні, при чому громадянські і політичні права відносяться до негативних прав. Тобто щодо них держава повинна утримуватися від певних дій, які перешкоджатимуть реалізації права людини. Останнім часом набула поширення думка, що такий поділ на негативні та позитивні права (спричинений у першу чергу протиставленням прав політичних і громадянських із соціально-економічними і культурними та фіксації щодо кожної групи прав відповідно негативних чи позитивних обов'язків держави), є недостатньо актуальним. Зокрема практика Європейського суду з прав людини вказує на те, що позитивні обов'язки держав існують стосовно практично усіх умовно негативних прав людини, які закріплені у ЄКПЛ [8, с. 63]. Натомість поступово набуває все більшого поширення трискладова типологія, яка включає обов'язки держави: 1) поважати (негативний обов'язок не перешкоджати здійсненню права), 2) захищати (позитивний обов'язок запобігати посяганням на право зі сторони будь-яких осіб) та 3) реалізовувати (позитивний обов'язок вживати усіх необхідних заходів для реалізації права) кожне право людини, у тому числі й інформаційне [9, с. 15].

Громадянські і політичні права

Серед усіх прав вплив ІКТ є найбільш помітним щодо громадянських і політичних прав людини, зокрема свободи вираження поглядів, свободи думки і світогляду, права на честь і гідність, права на повагу до приватного і сімейного життя, права брати участь в управлінні державними справами, свободи мирних зібрань та асоціацій, свободи пересування.

Свобода вираження поглядів є зафіксована в усіх міжнародних документах, які містять перелік основних прав людини. Вона є фундаментальним правом, яке з одного боку пов'язане із людською гідністю, свободою думки та автономністю особи, а з іншого – із демократією та справедливим і ефективним публічним управлінням (отже має ознаки і особистого, і політичного права). Свобода вираження поглядів, як правило, включає щонайменше право дотримуватися своїх поглядів, вільно отримувати та поширювати інформацію. Саме цьому праву надається найбільша увага в межах розгляду на різних рівнях питань розвитку прав людини в умовах ІС. Зазвичай вважається, що розвиток ІКТ і поширення Інтернету вже, самі по собі, сприяють реалізації цього права і головне завдання держави щодо нього полягає у розвитку інформаційної інфраструктури та забезпеченні доступу кожного до інформаційних ресурсів.

Однак поряд із цим слід окреслити і негативні наслідки та загрози, користуючись згаданою трискладовою типологією. Що стосується поваги до свободи вираження поглядів зі сторони держави, то чинники ІС надають державній владі безпрецедентні можливості щодо втручання у це право. Наприклад, здійснення тотального контролю за доступом до інформації в Інтернеті є набагато простішим і менш затратним ніж поза ним, та можливе не тільки в реальному часі, а й стосовно минулого шляхом покладення певних обов'язків на постачальників послуг Інтернету. Щодо захисту свободи вираження поглядів – головною загрозою у теперішній час є концентрація можливостей у руках приватних суб'єктів та транскордонний характер інформаційних відносин, внаслідок чого держава часто не в змозі захистити інформаційні права людини, а правила поведінки з інформацією, які допустимі в комерційній сфері, неадекватно переносяться у сферу громадянських відносин. Що стосується обов'язку держави *реалізувати* право, то колишнє негативне право на вільне вираження поглядів у багатьох випадках не може здійснитися без державних заходів, серед яких – розвиток інформаційної інфраструктури, освіта населення з питань використання технологій та вмінь орієнтуватися в умовах ІС, забезпечення доступності інформаційно-комунікативних послуг, створення і забезпечення доступу до необхідного контенту, у тому числі національними і місцевими мовами, забезпечення справедливого балансу між правом на отримання інформації і правами інтелектуальної власності [9, с. 15].

Порівняно новим є право на доступ до офіційної/публічної інформації, що виникло у тому числі й на основі розвитку свободи вираження поглядів. Як зазначено у преамбулі Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, це право, з однієї сторони, забезпечує суспільство джерелом інформації (має особистісне значення), а з іншої – дає громадянам можливість сформулювати власну думку про стан суспільства та органи державної влади і зміцнює мораль, ефективність роботи, підзвітність органів державної влади, сприяючи, тим самим, зміцненню їх легітимності [10] (має суспільне і політичне значення). Основною проблемою у реалізації цього права на сьогодні є неусвідомлення як відповідальними посадовими особами, так і населенням у багатьох країнах значення цього права, та, внаслідок цього, встановлення неадекватних балансів між цим правом та конфліктуєчими інтересами (приватності державних службовців, національною безпекою тощо).

Іншими політичними правами, які перебувають під загрозою в умовах ІС, є право брати участь в управлінні державними справами та право на мирні зібрання і асоціації. Неодмінною умовою реалізації першого є відкрита публічна дискусія і діалог. Сучасні ІКТ, створюючи персоналізований інформаційний простір, разом із поступовим запровадженням у розвинутих країнах персоналізованої політичної реклами та уможливленням різноманітних інформаційних маніпуляцій є потенційним джерелом загроз для цього права. Вже зараз цілий ряд законодавчих заборон (щодо ведення передвиборної агітації, оприлюднення рейтингів) практично не діють в Інтернет-просторі. Отже, забезпечення інформаційних прав громадян у межах права брати участь в управлінні державними справами є актуальною проблемою сьогодення. Інше право – на мирні зібрання перебуває під загрозою у зв'язку із розвитком технічних можливостей стеження, фіксації та автоматизованого розпізнавання ідентичності учасників таких зібрань, що уможлиблює їхнє переслідування у майбутньому. Поряд з цим, слід також відзначити і позитивні напрямки пливу ІКТ на політичні права людини, такі як запровадження електронного урядування, за допомогою якого спрощується і покращується комунікація між державою і населенням, полегшується процедура подання звернень, доступу до інформації тощо.

Чи не найбільш яскраво простежити вплив ІКТ на людину і суспільство можна на прикладі права на повагу до приватного і сімейного життя або права на приватність. Основними загрозами для цього права в умовах ІС є: деанонімізація і можливість тотальної фіксації дій в Інтернеті та за допомогою персональних пристроїв комунікації, запровадження засобів загального відео нагляду, інших засобів ідентифікації на основі біометричних даних, створення державних і приватних всеохопних баз таких даних тощо [11]. Основний аргумент, який висловлюється проти права на приватність, полягає у тому, що це право має порівняно невелику історію, отже, робиться висновок, що воно займає нижче місце в ієрархії людських цінностей та прав людини. Крім того, стверджується, що ставлення самих осіб до своєї приватності буває зовсім різним і неоднозначним. Така позиція не витримує критики, оскільки право на приватність безпосередньо впливає із права на гідність, яке є головною метою усіх інших прав людини [7, с. 144] та тісно пов'язане із самою сутністю людської особистості – її ідентичністю і автономністю. Право на приватність є, по суті, головним, що забезпечує свободу людини у її негативному розумінні – від втручання ззовні. Підвищена увага до права на приватність в останні десятиліття свідчить аж ніяк не про його вторинність (як, наприклад, і щодо екологічних прав людини), а про те, що ніколи в історії загрози для цього права не були настільки значними.

У сучасному законодавстві та міжнародних актах право на приватність забезпечується: 1) як основоположне право на повагу до приватного і сімейного життя та 2) у межах нового інституту – права особи на захист її персональних даних. Останнє право стало практично загальноновизнаним і, таким чином, правова система зреагувала на виклики ІС. Однак, вплив ІКТ на баланси між різними правами та інтересами, які склалися у минулому у сфері приватності, є настільки значним, що не дозволяє говорити про адекватний захист цього права у жодній країні світу. Двома основними підставами, які застосовуються для обґрунтування обмеження при-

ватності у теперішній час, є забезпечення публічних інтересів, таких як боротьба із злочинністю, тероризмом, покращення ефективності і функціонування держави, та забезпечення економічного інтересу. Щодо першої підстави – то сама держава втручається у права громадян (не дотримується вимога щодо поваги до права) шляхом надмірного збирання і концентрації персональних даних у своєму розпорядженні. Щодо другої – то як і у випадку зі свободою вираження поглядів держава демонструє свою неспроможність захистити право від посягань зі сторони приватних осіб.

Права другого та третього поколінь

Наступною групою прав, які необхідно розглянути у вимірі впливу на них ІКТ, є соціально-економічні і культурні права. Передусім тут потрібно відзначити право на освіту, яке традиційно має і соціально-економічні, і культурні аспекти. Згідно з сучасними концепціями основний акцент робиться на розвиток особистості та стверджується, що освіта повинна продовжуватися усе життя. Отже, з такої точки зору вона вже не тлумачиться виключно у межах традиційних освітніх інституцій, а невіддільно пов'язана із свободою вираження поглядів, правом на доступ до інформації, правом на гідність, правом на власний розвиток тощо. У Загальній декларації з прав людини зазначено, що освіта «повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод» (ст. 26 п. 2). В умовах ІС і глобалізованого інформаційного середовища головною метою у цій сфері є забезпечення рівності доступу до освіти і знань. Діяльність держави повинна бути спрямованою передусім на забезпечення: 1) доступу до інформації та знань для усіх груп населення, включаючи жінок, малозабезпечених, мешканців депресивних і відсталіх регіонів, 2) високого статусу місцевих знань і інформації, поваги до національних і місцевих особливостей та каналів комунікації, 3) зміщення фокусу із документів та інформації на людину [12, с. 95]. У ширшому контексті культурних прав слід також враховувати глобалізаційні процеси, які загалом не сприяють розвитку національних особливостей і мов (крім найбільш поширених) та узалежнюють розвиток освіти і культури від економічних інтересів. Інформаційні аспекти є важливими і для інших соціально-економічних прав. Наприклад, доступ до інформації і знань є важливою передумовою реалізації трудових прав. У Хартії основних прав Європейського Союзу окремо зафіксовано право працівників на доступ до інформації та отримання консультації на підприємстві [13, ст. 27].

Серед колективних прав людини слід відзначити право народів на розвиток, у межах якого вони мають право вільно без втручання розвивати свою систему інформації і засобів масової інформації [14, ч. 1]. Право на розвиток в інформаційній сфері тісно пов'язане із явищем цифрового розриву. Всупереч оптимістичним прогнозам, розвиток технологій не призвів до ліквідації розривів у розвитку, а швидше сприяв їхньому поглибленню. Цифровий розрив не можна розглядати і долати відірвано, без урахування величезного відставання багатьох країн у економічному, соціальному, інфраструктурному розвитку. Таке відставання не дозволяє населенню цих країн реалізувати більшість своїх інформаційних прав.

Отже, інформаційні права охоплюють права людини (чи певні елементи цих прав), що належать до усіх трьох поколінь. Інколи у наукових дослідженнях зустрічаємо думку про необхідність виділення як четверте покоління прав людини усіх чи лише нових інформаційних прав. Із цим навряд чи можна погодитися, зважаючи на принципи виділення існуючих трьох поколінь. Запропонована К. Васаком класифікація базується на принципі «Свобода, рівність, братерство», відомому ще з часів Французької революції [15, с. 13]. Інформаційне суспільство поки що не винайшло нічого принципово нового до цієї концепції, яка базується на цінностях, сформованих протягом тривалого часу. Усі нові інформаційні права створюються на основі вже існуючого переліку, адаптуючи його до вимог і загроз сучасного періоду. Принциповою новацією, яка могла б спричинити виникнення нового покоління прав (цифрових прав, Інтернет-прав), можна було би вважати виокремлення певних аспектів ІС у цілком новий простір, на який не поширювалася б юрисдикція держав і дія існуючих правових актів. На цьому наполягають окремі неурядові організації, наголошуючи, що певні елементи такого простору можна спостерігати в Інтернеті вже зараз. Проте такий підхід є небезпечним. Він поширює на користувача норми без ознак легітимності [16] та залишає його фактично беззахисним, оскільки основні права людини у такому просторі не визнаються та не забезпечуються.

Висновки

Інформаційне суспільство створює значні виклики у сфері забезпечення основних прав людини. Під впливом технологічних, економічних, політичних чинників відбувається порушення балансів суспільних інтересів, а на перше місце виходять інтереси національної безпеки, розвитку економіки та забезпечення науково-технічного прогресу, які тлумачаться невинувато широко. Для реагування на ці виклики потрібні принципово нові підходи, на зразок визнання у певних сферах принципу пріоритетності інтересів і блага окремої людини над інтересами суспільства чи науки (який існує, наприклад, у Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології і медицини 1997 р.).

Інформаційні права людини об'єднують групу прав, які піддаються значному впливу в умовах розвитку ІКТ та включають права у різних сферах суспільних відносин, що належать до усіх трьох поколінь. Серед них

найбільшої уваги з боку держави потребують право на честь і гідність, право на приватність, свобода вираження поглядів, право на доступ до публічної інформації, інформаційні аспекти права брати участь в управлінні державними справами, права на вільні збори та асоціації, права на вільне пересування, права на освіту, трудових прав, права народів на розвиток. Держава зобов'язана забезпечити повагу, охорону і захист та реалізацію кожного з цих прав, а у випадку транскордонних загроз – здійснювати міжнародно-правове співробітництво.

Проаналізований у статті перелік прав, які піддаються впливу зі сторони ІКТ не є вичерпний. Крім того, в умовах ІС виникають загрози для реалізації багатьох принципових правових положень, серед яких право на належне правове регулювання, принцип гарантованості прав (наприклад, у відносинах в Інтернеті), принцип недискримінації (у випадку розпалювання ворожнечі і ненависті), право на належний судовий захист (інформаційний тиск на суд чи присяжних) та інші. Тому основним завданням міжнародного співтовариства, держави, корпорацій, громадянського суспільства в цих умовах є визнання і забезпечення домінування принципу поваги до прав людини, який втілює вищі цінності та є одним із головних здобутків тисячолітньої історії людства.

1. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362-380.
2. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К.: НІСД. – 2010. – 64 с.
3. Brown I. Digital Freedoms in International Law / Ian Brown, Douwe Korff [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalnetworkinitiative.org/sites/default/files/Digital%20Freedoms%20in%20International%20Law_0.pdf
4. Draft Report on a Digital Freedom Strategy in EU Foreign Policy (2012/2094(INI)) / European Parliament Committee on Foreign Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do>
5. The International Dimensions of Human Rights / Ed. Karel Vasak. – Greenwood Press, 1982. – 755 p.
6. Берлин И. Философия свободы. Европа / Предисловие А. Эткинда. – М.: Новое литературное обозрение, 2001. – 448 с.
7. Права человека. Учебник для вузов / Отв. ред. Е. А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 573 с.
8. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини // Право України. – 2010. – №2. – С. 55-64.
9. Human Rights in the Global Information Society / Ed. Rikke Frank Jorgensen. – The Massachusetts Institute of Technology, 2006. – 325 p.
10. Council of Europe Convention on Access to Official Documents. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1377737>
11. Сухорольський П. М. Право на анонімність як суттєвий елемент прав людини // Правова інформатика. – 2013. – №1(37). – С. 39-48.
12. Raseroka K. Access to Information and Knowledge // Human Rights in the Global Information Society. – MIT, 2006. – P. 91-105.
13. Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. // Консолідовані версії Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС. – Офіційний вісник Європейського Союзу. – UA, 30.03.2010.
14. Декларация Генеральной Ассамблеи ООН о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств 1981 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_a33
15. Human Rights Reference Handbook. 3rd edition. – University for Peace, 2004. – 516 p.
16. Lessig L. Code Version 2.0. – Basic Books, 2006. – 410 p.